

Kakor je poznal Bürgerja, je poznal Prešeren brez dvoma tudi Herderjeve »Volkslieder«. Da bi bil pa Herder kaj vplival nanj, dvomim. Opozarjam pa na sledeče: Poleg že drugod (Pintar 157) imenovanih variant (Murko o. c. 133) nahajam za pesem »Dekleto m« približno varijanto v »Der kurze Frühling« (II., 239). Obliko pesmi »Pod oknom« je mogel Prešeren ravno tako zajeti iz Herderja:¹ »Lied der Morgenröte«, kakor tudi drugod. Ime »Rozamunda« mogoče ni simbolično,² temveč je prosto vzeto iz Herderja.³ Pesem »Orglar« bi se dala vsebinsko vzporediti z »Der verschiedene Sang«:⁴ Slavec graja vrabca, ki ga hoče posnemati: »Wie quälest du den Widerhall, — bleib in deiner Art, die meine laß mir aufgespart.«

Sklepati bi se dalo potemtakem sledeče: Značaj nekaterih Prešernovih balad in romanc spominja živahneje na nemško slovstvo te vrste okoli 1770, ki je robatejše in temperamentnejše od poznejšega romantičnega.⁵ Zelo je verjetno, da Bürgerjevo »lirsko-epsko« pesništvo ni ostalo brez vpliva na Prešerna.⁶ Kakor v Bürgerju, prevladujejo tudi v Prešernovi epiki te vrste ljubezenski motivi, zlasti motiv zapeljanega dekleta, bodisi v »Ponočnjaku«, klasični Prešernovi »Bänkelballadi«, bodisi v »Pesmi od zidanja cerkve« (Romanc — morda že v duhu »Des Knaben Wunderhorn« — od strmega gradu), ki se giblje v miljeju Bürgerjeve: »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«. Svetovno balado je spoznal Prešeren po Bürgerju (oblika Bürgerjeve »Graf Walter« in Herderjeve »Die schöne Rosemunde«!) in po Herderju in od tu našel pot v izvornik angleških baladnih pevcev (Sv. Senan — Moore) in v dikcijo slovenske nar. balade.⁷ Specialno glede Bürgerja je morda več prevedel. Gotovo pa ga je cenil nič manj nego Cojz, Tušek in Stanič. *Dr. I. Pregelj.*

Renée Erdős. Renée Erdős, hči judovskih staršev, je bila rojena 7. maja 1879 v Ersekleélu⁸ na Ogrskem. Že v tem tiči vir obeh elementov njenega bistva in pesništva, ki se porajata iz njenega judovskega pokolenja in ogrske domovine: orientalska fantazija, prepojena z ogrskim ognjem. Dekle je raslo v samoti in tako se je razvila njena pesniška narava brez vsakih tujih vplivov. Šestnajst let ji je bilo komaj, ko je prišla Renée Erdős z vso žejo po izobrazbi in s čudovitim talentom v Budimpešto, da se posveti gledališču. Po kratkem gostovanju v mestnem gledališču v Rabi, kjer

¹ Komm, Aurore, — Und entflore — Mir dein Purpurangesicht: — Deine Strahlen, — Ah, sie malen — Mir mein Purpurmädchen nicht. (II., 171.)

² Pintar 150.

³ Herder II., 16.

⁴ Herder I., 194 sl.

⁵ Walzel, o. c. 116. Murko še ne loči tega, temveč pripisuje realizem bolj Prešernovemu značaju (o. c. 133).

⁶ Primerjaj še romantiko vislic, kolesa in tatov pri Prešernu v »Ponočnjaku« in »Prekopu« in pri Bürgerju v »Lenori«, »Der Raubgraf« in »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«.

⁷ Štrekelj, o. c. 19.

⁸ Prim. Renée Erdős: Die Perlenschnur. Übersetzt v. J. Mumbauer. Saarlonis 1914. Uvod str. 5—26.

je spisala enodejanko »Odmev in Narciza«, je zapustila igralsko življenje in se vrnila v Budimpešto. Tu je literarna moderna že pričela svoj zmagoslavni pohod. Le te spodbude je bilo treba, da je vzcvetel v nji lirski genij. V ogrsko literaturo je vpeljal pesnico veliki ogrski publicist in pisatelj Karol Eötvös (znani zagovornik v procesu Tisza-Eszlar), ki je, opozorjen na njen talent, spoznal njeno genijalno zmožnost. In spomladi 1899 je šestdesetletni slavni politik izdal prvo zbirko njenih pesmi »Dekletove sanje« (Leányálmok) na lastne stroške in ji napisal uvod, kjer pravi: »Moja cenjena gospa! Mlado dekle ste; komaj dvajset pomladi je potreslo na Vašo glavo svoje cvetje. Sanj mladega dekliškega srca ne morem več razlagati: moja starost ne dopušča tega. Te sanje leté daleč proč od smeri moje poti. Zato nisem vreden, da pišem ta uvod. Toda to čutim, moja cenjena gospa, da obogatuje vašega duha velika pesniška umetnost. In čudim se, da ste imeli v malo letih svoje dekliške mladosti tako lepe in globoke misli in čuvstva, da tako obvladate naš lepi jezik in da so Vaše pesmi tako polne melodije in moči in sijaja.«

Uspeh je bil zmagoslavje: takega bogastva in moči fantazije, tako novega miselnega razvoja in občutij, tako lahkega obvladovanja oblike, v kateri se je družila orientalska krasota z ogrskim patosom v nenačuden čar, še ni bilo v ogrskem leposlovju izza časa Pötöfija. Z naivnootroško prostodušnostjo in svobodo, ki je iznenadila, je razkrila in izrazila Erdős najtajnejše tajne dekleta, predvsem erotične dožitke. Sicer pravi sama: »O ljubezni vem le, da o nji ničesar ne vem, toda ne boj se, moj dragi, tudi s to vednostjo moreva biti srečna,« a je vendar Eros njen najgloblji nagon stvarjanja. Toda ta ljubezen je tako razjedajoča in gospodovalna, da zazveni že zdaj v divji nasladi neizogibna prevara.

Renée Erdős se je posvetila odslej popolnoma umetnosti in pisala v razne najuglednejše leposlovne revije. Njena druga zbirka poezij, ki je vzbudila na eni strani vihar ogorčenja, na drugi pa gorko navdušenje, ker je napovedala boj vsej konvencionalnosti, je izšla 1902 z naslovom »Verzi« (Versek), knjiga, polna ognjenih ljubezenskih pesmi. Ako pomislimo, da je bila Renée Erdős prva žena v Ogrski, ki je obdelovala erotične snovi, razumemo pozornost in vihar, ki je nastal po tej izdaji. Značilen v tej zbirki je cikel »Sappho«, pesmi skoro grških oblik in tudi vsebinsko pompozno helenskega načina, občutij in helenske svobode. Tu je podala višek dionizijskega ali bolj poganskega oboževanja življenja, ki ga je pesnica tedaj izpovedovala. Nje ne briga usoda duše. Da njeno lepo, cvetoče telo, ki gori v radosti in nasladi, razjedó nekoč črvi, to je bilo v njenih očeh najstrašnejše. »Kako lepo je potovati in ne vprašati ‚kam?‘ Morda do noči, morda do jutra? Plaziti se v žaru in mrazu, zdaj leteti, vzkrikniti in pojoč zmagati.« A vendar zadržti včasih tudi v teh vriskajočih akordih in himnah življenju pritajen glas razočaranja.

Med tem časom je spisala Renée Erdős zbirko novel »Gospa in njen tovariš« (Az asszony meg a párja), kratki psihološki ljubezenski problemi, kjer nastopa vedno močna žena proti šibkemu možu. Nato je izšel l. 1904. njen edini roman »Zgodba dekleta« (Egy leány története), kjer podležeta v boju žena in mož, in l. 1905.

črtice »Na čudežnih travnikih« (Csodálaton mezőkön). Toda pesnikovala je medtem vedno in izdala že l. 1905. zbirko »N o v i h p e s m i« (Uj dalok), ki vsebuje tudi majhen roman v verzih »Cleopatra«. A pričujoča zbirka ni našla v Ogrski kljub staremu sijaju prejšnjega navdušenja: spoznali so, da se vrši v pesnici notranji preobrat. Ton je pri vsej strastnosti mirnejši in resigniranejši. Pesmi izdajajo notranji razdvoj in ponosno dušno osamelost:

Globoka je polnoč
in mesec pada.
Ure bežé, bežé
in zvezde bledé, bledé.
Jaz sem sama — sama.

Noči toži in jo prosi, naj ostane, ker ob vratih jutra se zgrudi njena duša onemogla od bolesti. Bakhantskih omam in pijanih orgij se je utrudila. Okusila je vso sladkost uživanja do dna, a na dnu je ležal pelin. In v duševni krizi, ki jo je povzročila razdvojenost v nji, se je umaknila literarnemu sodelovanju pri uglednih listih in si ustvarila svoj mesečnik »Knjiga spisov« (Irasok könyve) in pisala vse sama vanj: povesti, črtice, pesmi, feljtone in kritike. Toda po enem letu je list umrl in živčna bolezen, ki si jo je nakopala vsled prevelikega duševnega napora, jo je prisilila, da je šla iskat zdravja v Italijo, kjer se je nastanila v bližini Florence.

V svečanem toskanskem miru je našla zopet prejšnjo moč in svežost duha. In tu se je počela za pesnico odločilna doba notranje borbe: poti ni videla še jasno pred seboj, a čutila je in slutila, da jo povede na nove prelame. V vseh tedanjih pesmih, ki jih je izdala pa šele l. 1909. v zbirki »P r i š e l s e m k v a m« (Jöttem hozzátok), poje v glavnih akordih o prerobenju, ko še krščanstva pravzaprav poznala ni in komaj stopila v stik z njim. »Prišel sem k vam« je naslov, ki mu odgovarja uvodna pesem: »Vi pa me niste spoznali«. In tu zazvené tiha dušna občutja, ko tipa blodni duh pesnice po Resnici. V mraku cipres sedi, zlate ure umirajo v škrlatnem ognju in ona čaka tiho in mirno dneva, ko pride, pride ono, kar slutí, kar hoče, a ne ve zanj. Svojih prejšnjih pesmi ne ljubi več, prebujno kipe v mladostni slasti, v prešerni moči in razbrzdanem hrepenenju. Čuti, da bo pisala pesmi brez vriskov, brez hrepenenja, brez solzâ in brez ljubezni, a vendar polne globoke, svete skrivnosti, kot bele cvetice. In njena duša bo v njih in njene sanje in njena bolešt.

Kmalu se je približal véliki dan, dan rešitve in pokoja. V domovino se Renée Erdös ni hotela več vrniti in odpotovala je spomladi 1908 v Rim, kjer se je njena usoda izpolnila. Že 1. junija 1909 je izpovedala v benediktinski cerkvi S. Anselmo na Aventinu katoliško veroizpoved. Nimam namena, da bi ob tej priliki podal notranjo zgodovino njene konverzije. Le toliko naj poudarim, da je niso ne trudna resignacija, ne kulturno prenasičenje, ne estetični ne sentimentalni vzroki privedli do katolicizma, ampak nujna srčna potreba in nevzdržljiva sila vseh duševnih moči, ki so našle v krščanstvu rešitev vseh problemov življenja in trpljenja, moči in bolesti, zatajevanja in notranjega miru: »Jaz sem Pot, Resnica in Življenje« ...

Zdaj se je pričela za Renée Erdös nova doba stvarjanja. Prvi sad je dozorel že leta 1910.: »Zlata čaša«

(Arany veder). V zlati čaši daruje Kristusu, v boleštopolni ljubezni najdenemu, cvetje mističnega poglobljenja v božje spoznanje, kjer neposredno govori duša z Bogom. Bistvo teh pesmi je Kristus in človeška duša, njena borba za Boga in z Bogom, boj duše z dušo, ki dosega v nekaterih hipih tragično višino. Škrlatni kelih njenega hrepenenja leži razbit v črepinjah na dnu njene duše — drugega nima, razen zlate čaše: »Zapustila sem jih svoje lepe poganske bogove. Umrlo je slavje vélikih sanj. Ali moram res zasmehovati oltar, ki sem ga zapustila, kjer sem darovala prej svoje hrepenenje? ... Ker prihajam k Tebi, moram pozabiti vse, vse poti, ki so me sem vodile? In moram zdaj res prokleti ono hrepenenje in ono ljubezen radi Tebe, o véčno hrepenenje, radi Tebe, o véčna ljubezen?« In zopet zadvomi: »Vse je bilo le greh? Strup le, ki mi je dušo s smrtjo prepojil? Ah, vročevalujoče pesmi življenja sem pela kot psalme.« Iz obupa se ji izvije tu strasten obtožujoč krik:

Iztrgal si iz moje duše
peroti vriskajočih pesmi! ...

Ko njena bolešt doseže vrhano mero, tedaj pride On, pride Kristus in ona mu daruje zlato čašo hvalnic, iz trpljenja in solz porojeno. Zgrudi se k Njemu in ga proprosi:

Ne radi mene, Bog, ne radi mene,
jaz nisem vredna, vem —
a radi sebe, Bog, a radi sebe
reši mojo dušo ...

Toda še vedno jo vidi, dionizijsko trumo plešočih Bakhantov in Menad, ki se ji roga in vabi. Glavo skloni, trepetaje na vsem telesu, in tisti čas jo objame z vso žgočo silo stara poganska slast. »O Bog, jaz se bojim. Išče in tipa moja duša po ozki stezi. O Bog, jaz se bojim, jaz nisem vredna Tvoje milosti. O Bog, jaz se bojim. Ne mika me greh, a ga le iščem, njegovega sijaja so mi polne oči. O Bog, jaz se bojim ...« In tu spozna: »O kako dolga, kako dolga je do Tebe pot!«

Med to borbo človeka z živim božanstvom se nenadoma dvigne do jasnih, mirnih višin in ustvarja pesmi izredne harmonije, ko njena duša uživa nadnaravno sladkost božje ljubezni. In v takih trenutkih želi le: »O Gospod, naj ostanem harfa v roki Tvoji, kjer boš pel o čudežih, o moji ubogi veri in Tvoji bogati milosti!«

Pesmi Renée Erdös iz dobe pred konverzijo glede umetniške vrednosti pa nikakor ne zaostajajo za onimi, ki jih je spisala po izpreobrnjenju, dà, v nekaterih jih celó prekašajo.¹ Verska pesem je težka stvar. Po mojem mnenju, ki se mi je ob branju njenih del še potrdilo, je verska lirika najtežji izraz umetniškega stvarjanja, ki se posreči le velikim duhovom v velikih trenutkih. To je Renée Erdös tudi spoznala in priznala:

»Ono besedo, ono besedo najti, o Bog, kako je težko!«

Lepa resničnost njene vere, muka in sreča obenem, govori iz vsakega verza, a pesnica še ne more prepričevalno oklepati v preproste besede, kar jo vznemirja.

¹ Prim. tudi Joh. von Guenther: Renée Erdös. Hochland, XII., str. 614 in nasl.

Svojo človeško borbo prenaša v svojo pesem in greši pri tem proti večnim zakonom umetnosti, ki zahtevajo, da mora biti umetnina najvišji in končni izraz zbrane strasti. Toda duševno življenje pesnice se je medtem že ustalilo, povzpela se je do one zbranosti duha, ko nam more podati najvišje in najboljše svoje tako bogate duše.

Ivan Mrak.

Mazepovec. »Slava Bogu!« — »Slava Bogu!« odgovori spoštljivo sotnija in se prikloni v pas. In že je stal pred mano. Visok je bil, širokopleč, črnih las in oči in visoka ohlapna kosmata kučma mu je prijetno zlezla na desno uho. Večkrat sem ga že opazoval in tudi danes v cerkvi sem ga med vsemi vsakikrat opazil, ko sem se obrnil.

»Te umiješ našu movu...« — »Da,« mu odgovorim, »umem vaš jezik.«

»Dneš propovjduvav te vašem žovnjirjam Ukrajinčam po ukrajinške pro vašoho carjá, ja čuv. Vaš car starěj, dóbrej ale beztalannej na vse žetjé, ja čuv. Vin duže ljubet našeh bratí v Halččenji; — i tak po pravdji, — i me voljileb johó. Ale u naš na Ukrajinji ne tak, — naš car nas ne ljubet... Spaseba, dobrodijju, ščo govorev po ukrajinške, krasno djákuju, duže krasno.«¹

In poln zahvalnosti me je gledal s tistimi črnimi očmi, polnimi globoke neizraznosti. Segel sem mu v roko in dolgo mi jo je stiskal.

»Te znaješ pro sumnu dolju Ukrajinje, pro našoho Mazepu i Hordijenka, — pevno znaješ, — ej Bohu...«² Zarosile so se mu oči. Oba sva se pa zamislila v leto 1709., ko je car Peter Veliki pobil pri Poltavi švedskega kralja Karla XII. in ukrajinškega hetmana Mazepa. Tedaj je bil lepí načrt nove samosvoje Ukrajine, ki sta ga sestavila Mazepa in Hordijenko, uničen.

»Vidiš, dobrodijju, imam drugove, Ukrajince, — skoraj sami smo — in jaz sem kakor batjko med njimi, pa govorimo o svoji nesrečni Ukrajini ves dan, celo ponoči, sanjamo o nji, a da morem govoriti o nji s tabo, daleko, daleko od doma! Najveselejši dan mojega ujetništva, da sem čul spet v cerkvi krščeno besedo.«

Bil je to pismen človek, njegov ded in oče tudi. »Bog mu daj zdravje, Bog ga čuvaj i nenjku moju melu!«³ — »Čakaj, povem ti, kako je v naši hiši.« In obrnil se je proti vzhodu: »Vidiš, tam, daleko, daleko je moj dom, ob širokem batjku⁴ Dnjiprú, — tudi Tarasova gora in gomila⁵ je tam in njegov duh plava kot dobri anđel čez vso Ukrajinu. Duh starih hetmanov živi v našem domu. Hej, ko bi prišel čas..., a dobro,

¹ »Danes si propovedoval vašim ukrajinским vojakom po ukrajinški o vašem carju, sem slišal. Vaš car je star, dober, a nesrečen v življenju. On zelo ljubi naše brate v Galiciji in prav je tako, tudi mi bi rajši imeli njege. A pri nas na Ukrajini ni tako, naš car nas ne ljubi... Hvala ti, duhovni oče, da si govoril po ukrajinški, lepa hvala ti, zelo lepa hvala ti.«

Opomba. Znamenje e pomeni zamolkel e, glas med i in e.

² »Ti poznaš tužno usodo Ukrajine... gotovo poznaš, — za Boga...«

³ »Mojo milo mamico.«

⁴ Očetu (očku).

⁵ Gomila Tarasa Ševčenka.

»neháj bude!«¹... Moj ded je kot prorok, vsa stepa ga pozna. Bihmé,² ko govori o starih junaških časih z »dribnenjkeme sljizonjkame«³ — vsem gre na jok.«

Takih dedov in očetov je polno po Ukrajini. Ustno izročilo je v narodu živo in mogočno ko malokje. Danes se tudi mnogo piše, a še več skrivši govori, in tajnih društev v osvobojenje Ukrajine ne manjka, čeprav ima ruska policija sila bistre oči.

»A ko je prišel trenutek — kako željno pričakujemo ugodnih trenutkov in priložnosti! — nepričakovano je vzbuhnila vojna — velike priprave so bile le vojaške vaje — tedaj je zaiskrilo izpod pepela, zašumelo po Ukrajini — a že smo bili trumoma odtirani, kar čez noč, eni v Sibir, drugo v kosarno — jaz v kosarno, brat v Sibir, a mlajši brat, »beztalannej holubček«,⁴ je padel v snežnih Karpatih... A povej mi, komu bo koristila njegova kri? Ej Bohu! izgubljena, v našo škodo prolita — in na tisoče in tisoče ljubih in dragocenih življenj je za nas izgubljenih! — Uboğa Ukrajina...«

Globoko se je zamislil, tuga mu je klonila glavo.

Naenkrat me pa prodirno pogleda. »Kaj misliš, dobrodijju, kaj bo ž njo — z našo Ukrajinu? — Jo li osvobodí vaš car?...«

»Ne vemo, kaj in kako bo — toda, brate, ne umre! Vstane slava in svoboda, preje ali kasneje vstane, morda preje ko mislimo...«

»Da, ne sme umreti, toda...«

»Silna je Ukrajina, neizmerna...«

»Da, prostrana, neizmerna je, toda — moč kata!⁵... brezobzirna je, kruta — kot ledeni sever bujni stepi! Vse zatre, potepta, pokonča — zaduši cvetove in življenje — ta ledeni sever!...«

»Priatelj,« ga prekinem, »ledeni sever le uspava naravo in v novo se probudí in vzcvete še bogateje in bujneje! Ne veš li, kaj pravi Ševčenko - prorók?

Ne umré duša naša,
ne umré svoboda,
ne izorje nenasitnik
polja na dnu morja, —
ne ukuje žive duše
in besede žive...

Veruješ v Tarasa, preroka stepe?«

»Verujem!«

»In on pravi tudi, on, najnesrečnejši Ukrajinec, ki je živel v najžalostnejših časih: Trebab vmerté, ta nadjija, brate, ne vmęrajel!«⁶

»Resnično, upanje ne umre in ne sme umreti...«

»Brate, duša, ljubezen je mogočnejše orožje od ognja in meča. Ta vse premağa, uniči vse ovire, podira in gradi, kar bi se zdelo nemogoče. Zgodovina nas to uči in nas bo učila. Vse naše orožje je plod duhá, a duh snuje tudi orožja, ki jih ni mogoče zvariti iz mrtve snovi. Orožje, ki bo osvobodilo Ukrajinu, ako je ne bo mogel meč te vojske, treba zvariti iz človeških src in vnanje

¹ »Naj bol!«

² Bihmé = bogme!

³ Drobnimi solzicami.

⁴ Nesrečni golobček.

⁵ Kat = krvnik, trinog.

⁶ Trebalo bi umreti, a upanje, brate, ne umrje.